

Rapport 17

Tempus Fugit. Een aggiornamento van toekomstverkenningen voor de zorgberoepen in de Vlaamse Gemeenschap

Onderzoeker: Prof. dr. Jozef Pacolet, Joris Vanormelingen & Annelies De Coninck

Promotor: Prof. dr. Jozef Pacolet

Samenvatting

Begin jaren 2000 organiseerde het HIVA een ruime toekomstverkenning voor de zorgberoepen in Vlaanderen. Naast een zicht op de recente evolutie 1995-2000 was nagegaan wat de behoeften zouden zijn tot 2020 aan beroepskrachten in de sector, en in welke mate voldoende beroepskrachten zouden kunnen gevonden worden. Maar de tijd vliedt. Tempus Fugit. Nu bijna 15 jaar later was het hoog tijd voor een 'aggiornamento', een 'bij de dag brengen'. Want niet alleen de zorgsector, maar ook het opleidingssysteem verandert en niet het minst ook de demografische context is aanzienlijk gewijzigd. Wanneer wij in 2000 nog aannamen dat de bevolking met 3% ging groeien tegen 2020, is in werkelijkheid de voorbije 15 jaar de bevolking met 9% gegroeid, en zijn de vooruitzichten voor de komende 45 jaar nog eens een toename van 12%. Wij onderzochten wat binnen deze demografische context de evolutie van de vraag en het aanbod van de voornaamste zorgberoepen in de voornaamste zorgsectoren zou kunnen zijn.

Een ruime inventaris van zorgopleidingen werd vooreerst opgesteld, zowel in het reguliere onderwijs als het volwassenenonderwijs. Wij hebben meer opleidingen in beeld gebracht, er worden er ook steeds meer aangeboden, en voor dit aanbod zijn er steeds meer gegadigden, zowel bij de jongeren als bij de volwassenen. Voor de arbeidsmarkt telt uiteindelijk het aantal afgestudeerden.

De jongste vijf jaar zijn er bijna 125 000 personen die een opleiding hebben afgerond met een diploma, brevet of getuigschrift. Zelfs nog meer personen hebben deze opleidingen aangevat, want niet iedereen slaagt. Dat betekent dat er jaarlijks bijna 25 000 personen met een nieuw diploma klaar stonden om hetzij de arbeidsmarkt te betreden, hetzij nog verder te studeren in één van deze richtingen. Gecorrigeerd voor een schatting van wie nog verder studeerde, dubbeltellingen in het aantal personen, blijven dit over vijf jaar toch nog een 100 000 personen of gemiddeld 20 000 per jaar. Naar de toekomst toe nemen wij aan dat deze interesse op dit hoog niveau zal blijven. Voor een aantal opleidingen zal blijken uit de analyse van de vraagzijde, dat dit ook nodig zal zijn.

Wanneer wij begin jaren 2000 al stelden dat nooit voordien de interesse zo hoog was voor deze opleidingen, is dit nadien alleen maar verder toegenomen, aangemoedigd door het aanbod van de onderwijswereld zelf en de volwassenenvorming. Een perfecte symbiose tussen volwassenenvorming en het regulier onderwijs vormt overigens de verpleegopleiding waar afgestudeerden en werkenden een nieuw diploma verwerven, samen met nieuwe generaties jongeren. Ook specifieke maatregelen die de interesse moesten aanmoedigen, als de brugprogramma's voor de verpleegkunde opleiding, het

project 600, de bijscholing van verzorgenden tot zorgkundigen, enz., hebben hun werkbaarheid en effectiviteit getoond. Ook de informatiecampagne 'Ik ga ervoor' situeert zich in deze inspanningen om de keuze voor een zorgopleiding en een job in de zorgsector aantrekkelijk te maken.

Van ongeveer de helft van deze beroepsgroepen hebben wij de vraagzijde verder in beeld gebracht: het betreft verpleegkundigen, vroedkundigen, verzorgenden/zorgkundigen/begeleiders kinderopvang, kinesitherapeuten en opvoeders. De voornaamste werksettings waarin zij actief zijn en die wij bekeken hebben zijn de ziekenhuizen, de woonzorgcentra, de thuiszorg (hier thuisverpleging, gezinszorg en kinesitherapie), kinderopvang en de (semi-)residentiële voorzieningen voor personen met een handicap.

Wij brengen voor 2014 een goede 182 000 personen met een zorgdiploma in beeld, van de totale sector 'Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' in Vlaanderen die door het Federaal Planbureau wordt geraamd op 335 000. Op basis van de door ons gehanteerde groeihypothese zullen deze beroepsgroepen in de beschouwde zorgsettings de komende 5 jaar verder stijgen tot bijna 200 000, of een toename van 9%. Dit is zelfs iets minder dan de groei die verondersteld wordt door het Federaal Planbureau in zijn projecties 2013 - 2018. Binnen vijftien jaar zou de vraag voor de voornaamste zorgberoepen gestegen zijn tot 223 000 en in 2059 zou de vraag gestegen zijn tot 321 000. Dit komt neer op ongeveer een groei van 77% van de werkgelegenheid in de komende 45 jaar tijd.

Voor de groei van de zorgsector hebben wij relatief hoge hypothesen aangenomen, niet in het minst omdat wij willen vermijden om de zorgexpansie te onderschatten. Zo veronderstellen wij dat de vraag naar arbeidskrachten in de ziekenhuizen de komende 45 jaar met 43% zou toenemen, de vraag in de woonzorgcentra met 177% stijgen, de vraag naar tal van thuiszorgsegmenten met ongeveer 100%. De residentiële ouderenzorg en de thuiszorg zijn het sterkst gevoelig voor de vergrijzing en de dubbele vergrijzing, die zich nu pas zal aandienen. De ziekenhuissector is daar relatief minder gevoelig voor omdat haar zorgvraag beïnvloed wordt door de totale bevolkingsevolutie. Lagere hypothesen zijn denkbaar. Voor andere segmenten hebben wij eerder conservatieve hypothese aangenomen waar hogere hypothesen denkbaar zijn.

De differentiële groei per sector maakt dat het relatief belang van de sectoren zal wijzigen. Op basis van onze aannames, en voor de beschouwde beroepen, zal de ziekenhuissector die nu 29% uitmaakt van de sector, evolueren naar 23% van de beschouwde beroepsgroepen, terwijl de residentiële ouderenzorg van nu 23% naar 35% evolueert. De thuiszorg, hier zowel thuisverpleging, gezinszorg als ook een deel van de kinesitherapie, groeit van 26% naar 28% van de zorgsector. De werkgelegenheid in de kindercare, te beginnen overigens met de vroedvrouwen die wij apart hebben onderscheiden in de ziekenhuissector, zullen op basis van onze aannames minder groeien. Ook voor de voorzieningen voor personen met een handicap is de groei die wij aannemen eerder beperkt.

Op basis van deze groeihypothese, en vertrekkende van de huidige tewerkstelling naar sector en beroepsgroep, van de huidige leeftijdsstructuur van deze tewerkstelling, zowel in aantallen personen als in voltijdsequivalenten, berekenen wij vooreerst het verschil tussen de toekomstige werkgelegenheid in de sector en de huidige situatie, de zogenaamde **uitbreidingsvraag**. Het zijn de extra beroepskrachten die wij nodig hebben om de groei van de sector in te vullen. Daarnaast berekenen wij de nieuwe beroepskrachten die nodig zijn om de uitstroom, voornamelijk via vervroegde exit of via pensioen, de zogenaamde **vervangingsvraag**, op te vangen. Vervangingsvraag en uitbreidingsvraag vormen samen het totaal aan nieuwe instroom van beroepskrachten in de sector die

nodig is, en deze moet ingevuld worden door de nieuwe uitstroom van afgestudeerden uit het regulier onderwijs en in toenemende mate ook het volwassenenonderwijs, zoals boven geschetst.

Voor de komende 45 jaar ramen wij dat er voor de beschouwde beroepsgroepen, ongeveer 140 000 nieuwe personen zullen nodig zijn voor de uitbreiding van de betrokken sectoren. Maar daarbovenop is voor de vervanging nog eens het dubbele aantal beroepskrachten nodig (301 000). Deze verhoudingen komen wij ook al tegen voor de komende vijf jaar: de uitbreidingsvraag zou in de periode 2015-2019 17 000 personen bedragen, terwijl de vervangingsvraag geraamd wordt op ongeveer 27 000. De totale instroom van nieuwe beroepskrachten is daarmee ongeveer 44 000. Voor diezelfde periode ramen wij de instroom van nieuwe afgestudeerden op ongeveer 51 000, waarvan een deel ook wel nodig zal zijn in andere sectoren die wij niet verder bestudeerd hebben. Weliswaar zijn er nog tal van andere opleidingen in de zachte sector die wij in de onderwijsstatistieken beschreven hebben, maar waarvoor wij de arbeidsmarkt niet verder bestudeerd hebben, en waaruit ook zou kunnen gerekruteerd worden voor de hier beschouwde sectoren. Globaal kan geconstateerd worden dat de hoge interesse op korte en zowel als op lange termijn zal moeten aangehouden en dus aangemoedigd worden.

De komende vijf jaar ramen wij de behoefte aan nieuwe verpleegkundigen op 16 000, en een 21 400 verzorgenden/ zorgkundigen/ begeleiders kinderopvang. Nadien zal er om de vijf jaar telkens een even grote groep nodig zijn. Binnen deze groep zien wij nog verschillende evoluties. Zo zou het aantal nieuw afgestudeerde bachelors verpleegkunde voldoende groot zijn, maar zou gegeven de huidige kwalificaties per sector, vooral bij de gegradueerde verpleegkundigen er onvoldoende instroom zijn. Voor de bachelor vroedkunde merken wij daarentegen amper een groei in de werkgelegenheid, en is er ook een beperkte vervangingsvraag, terwijl er een aanzienlijke instroom is (ongeveer 1/10 van de groep verpleegkunde en vroedkunde). Bij de verzorgenden/zorgkundigen/begeleiders in de kinderopvang zal het vooral de groep zorgkundigen, actief in de ziekenhuissector maar vooral de residentiële ouderenzorg, onvoldoende talrijk zijn, maar ook voor de verzorgenden, actief in de gezinszorg, is het aanbod amper voldoende. Voor de kinderopvang is de instroom wel voldoende, maar kan er een krapte ontstaan als de formele kinderopvang sterker zou groeien

Zelfs onder eerder maximale hypothesen van de interesse voor het zorgberoep zijn wat de verpleegkundigen betreft, de aantallen onvoldoende, terwijl ook wat de verzorgenden/zorgkundigen betreft de aantallen net toereikend blijken te zijn. Het betekent dat de inspanningen om deze opleidingen aan te moedigen, zoals boven gesignaleerd, onverdroten moeten worden verder gezet.

Manpowerplanning, als voorliggende nieuwe toekomstverkenning, kan de onderwijswereld, de zorgsector en de publieke opinie zelf, oriënteren over welke opleidingen dienen verder uitgebouwd te worden en welke kunnen gevolgd worden door jongeren en volwassenen. Toekomstverkenningen zijn echter geen toekomstvoorspellingen. Het zijn slechts scenario's. Meestal hanteert men hoge en lage scenario's. Hier is zowel voor de vraag als het aanbod een eerder hoog scenario naar voor geschoven. Voor een aantal kan een geringere groei verondersteld worden van de vraag (de uitbreidingsvraag), maar ook de vervangingsvraag kan lager uitvallen bij wijzigende hypothesen omtrent deeltijds werken of vervroegde uittreding uit de sector.